

Libris
Coperta: Mădălina Angelescu

Respect pentru oameni și cărți

Carte apărută cu sprijinul
MINISTERULUI CULTURII și TURISMULUI
al REPUBLICII TURCIA
Proiect: TEDA

teda
Translation
Publication Grant
Programme
of Turkey

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
KÂMURAN SOLMAZ

Vântul din Çanakkale: Boreas/Solmaz Kâmuran;
în românește de Roxana Popescu. - București:
Editura Vivaldi, 2018
ISBN 978-973-150-139-0

I. Popescu, Roxana (trad.)

821.512.161

ÇANAKKALE RÜZCÂRI. BOREAS
by SOLMAZ KÂMURAN
©SOLMAZ KÂMURAN - Kalem Agency

Toate drepturile asupra acestei ediții aparțin
Editurii VIVALDI

SOLMAZ KÂMURAN

*VÂNTUL
DIN
ÇANAKKALE
BOREAS*

În românește de Roxana Popescu

Editura VIVALDI

22 septembrie 1932, joi după-amiază. Limbile ostentive ale ceasului cu patru cadrane, din turnul construit cu trei sute de ani în urmă cu cele zece mii de monede de aur donate de Emilio Vitalis sultanului otoman, arată ora cinci și jumătate. Nori albi, nevinovați, plutind neosteniți, se lasă purtați agale dinspre Marea Marmara către Marea Egee în timp ce trec pe deasupra pământului plin de păcate de la Çanakkale¹. Bătrânul nostru oraș...Bătrânul nostru oraș scaldat cu sângele a sute de mii de oameni de-a lungul istoriei atât de tragice a omenirii.

Soarele strălucise întreaga zi, dar nu atât cât să încălzească oasele bătrâne ale orașului. Cu inima tremurându-i, Ibrahim efendi, negustorul de grâne, privește către mare de pe înălțimile castelului Çimenlik. În ciuda razelor de soare care bat în zidurile sale, fortăreața întunecoasă dă fiori trupului și tulbură sufletul. În locurile mai însorite, ca cele aflate în depărtare, pe malul stâng al Dardanelelor, lucrurile stau mult mai bine; în sfârșit, pleacă ultimele trupe engleze de la Nara; soldații sunt gata să urce la bord și așteaptă unul în spatele celuilalt într-un șir unduitor. Armele pe care le țin ferm în mână trimit din când în când licăre firave; de departe dau impresia unei uriașe omizi cu ranițele care se leagănă în ritmul pașilor cadențați.

¹Teritoriu pe care s-au desfășurat celebrele războaie troiene și bătălia de la Gallipoli din 1915, din Primul Război Mondial.

În grădina care odată aparținea înstăritei familii Vitalis, frunzele uriașe ale palmierilor se leagănă în sus și în jos într-o manieră de modă veche, într-un stil de noblețe oarecum dat uitării, de parcă în ciuda tuturor încercărilor, fac eforturi să țină pasul cu timpul...Dar vai! În pofida amintirilor atât de vii, trecutul e adânc îngropat în inimile lor. Pretutindeni totul este învăluit într-o pătură groasă de tristețe și amărăciune, un noian de suferință și mâhnire; dar în mod cert aceste sentimente fragile aparțin doar muritorilor dar nu și vântului Dardanelor...Nu și răsufării intense a lui Boreas²...Se furișează prin ușile vechi din lemn și se năpustește nestăpânit prin tocurile mâncate de cari ale ferestrelor de la pivnițele cu vinuri și dospește drojdia cu nesăț apoi se trece și devine mucegai și acum plin de un gust acru, cu o duhoare pătrunzătoare și purtând mii de gusturi plutește domol peste hanurile vechi pe jumătate prăbușite, mătură pereții netulburatei moschei și în cele din urmă se risipește pe străzile orașului ajungând în fiecare ungher.

Capela franceză e părăsită. Alături, școala cu acoperișul lăsat e gata să se prăbușească de supărare. Clopotul singuratic de la Biserica Armeană care nu a mai fost atins de o mână omenească de la deportarea întregii parohii jelește stins în ritm cu respirația lină, răcoroasă a lui Boreas. Se spune că apele râului ce curge pe lângă biserică s-ar fi colorat devenind portocalii și chiar aproape purpurii din pricina pustiirii neașteptate a acelor locuri, ca o dovadă a emoției vibrante și a furiei pârâului Domnului. Nu mai există nici urmă a bisericii grecești din centrul orașului, pietrele sale sfărâmate fiind aproape una cu pământul și vântul bate peste ele ca un ultim suspin și își croiește drum către pădurile din apropiere. O insectă cu aripi albastrii tremură cu disperare din pricină

² În mitologia greacă, Boreas era vântul din nord cel care aduce frigul iernii.

că nu găsește o ramură de care să se agațe în ciuda arborilor seculari din împrejurimi. Havuzurile din grădina englezască lipsite de pești sunt cufundate într-o adâncă tristețe. Apele întunecate, măloase tremură și o broască fășnește din ele pentru a dispărea de îndată printre frunzele de platan aflate în descompunere. Mestecenii se sprijină de pini și pinii se reazemă de mesteceni ca să nu se prăbușească unii peste alții. Sălciile plângătoare sunt posomorâte și stau gata să plângă. Rădăcinile stejarilor sumbrii se agață cu îndârjire de pământ într-o ultimă încercare de a nu se prăbuși. Trunchiurile șerpuitoare ale măslinilor dau impresia unei profunde disperări. Nefericitul oraș este cuprins de tristețe în ciuda culorilor sale.

Strada Ziveryie are o lungime de doar câțiva pași și mitraliera de pe acoperișul Consulatului german, clădire cu trei etaje, pare gata să lovească din nou cu furie și pizmă. Casa aflată în capătul străzii, casă cu portic și coloane de granit a fost martoră la numeroase nenorociri ca și casa albă aflată alături. Acolo, aroma de cafea turcească se îngemănează cu miremele tainice ale ceaiului din Ceylon. Acum zidurile îi așteaptă pe cei dragi, holurile jelesc cu dor: „Hettie! Hettie! Unde ești ?”

Vântul rece de la miazănoapte își vede de drum, ajunge la vilele italiene aflate la poalele dealului spitalului. În timp ce petuniile rebele se leagănă dintr-o parte în alta un copil se naște în cartierul Camii-Kebir. Rugăciunea de mulțumire a mamei sale se alătură celei din cartierul evreiesc aflat în apropiere căci aici Hazmonay, în vârstă de doar șapte zile urmează să fie circumcis. Ibrahim pășește pe străzile înguste pavate cu pietre și ajunge acasă. Trage funia ce atârnă de ușa din lemn, o femeie bătrână se ivește la intrare și-l întâmpină :

— Felicitări! Am vești bune! A sosit pe lume fiica ta,

Bedia. Fie ca Domnul să-i dea noroc și sănătate!

La bordul navei ce se depărtează de Nara trupele ghurka stau în poziție de drepti cu inimile strânse; privesc orașul de pe Dardanele cum se depărtează, nuanțele albastrii devenind treptat cenușii. În același timp, de pe o altă navă, cenușiul devine albastru și tonurile albastrii se amestecă transformându-se într-o cascadă de culori.... Hettie Gretch se întoarce acasă după mulți ani, se-ntoarce la Çanakkale, în ținuturile natale, la casa în care s-a născut.

Ibrahim șoptește *azan-ul*³ la urechea fiicei sale Bedia.

Moiz oferă oaspeților săi *masapan*⁴ în cinstea circumciziei fiului său.

— Slavă Domnului că m-am întors acasă! strigă Hettie pășind pe chei și strângându-și tatăl în brațe.

Vântul de miazănoapte bate și bate....

³ Chemarea la rugăciune făcută din minaretul unei moschei de cinci ori pe zi care îi îndeamnă pe musulmani să se roage. Tradiția cere să se șoptească *azan-ul* la urechea nou-născutului.

⁴ Prăjitură din praf de migdale, zahăr și albuș de ou având forme diverse.

*Shir ha-Shirim*⁵

La Moscheea Kurşunlu brutarul Fehmi își făcea rugăciunea de dimineață, *namăz*⁶, împreună cu Ibrahim negustorul de cereale, cu Emin pantofarul, cu Hidayet negustorul de măsline, cu fierarul Hakki, cafegiul Mehmet, cu măcelarul Hasan, cu țesătorul Abdullah și lăptarul Nuri. După rugăciune și-au urat unii altora să aibă o zi bună și să le meargă bine afacerile. Fehmi a traversat strada repetând *Basmala*⁷, o rugăciune de mulțumire, a desfăcut lanțul și a deschis ușa brutăriei. Înăuntru mai era cald încă. Și-a agățat haina în cuiul din spatele ușii, și-a suflacat mânecile cămășii și a început munca de fiecare zi. Mai întâi a scormonit cenușa și a aprins focul pentru cuptor apoi s-a apucat să facă curățenie în brutărie. Cu fiecare zi, orașul devenea tot mai populat. Războaiele, ocupația militară, deportările și migrația forțată care au durat ani în șir i-au silit pe locuitori să se mute în alte orașe și cei care supraviețuiseră se întorceau acasă pe rând. Cei norocoși își găseau casele în bună stare, alții nu găseau decât dărâmături și dezamăgire... Mână în mână, locuitorii din Çanakkale își refăceau viețile. Desfăcând un sac cu făină brutarul Fehmi a mulțumit

⁵ Shir ha-Shirim: Cântecele cântecelor; cântec popular israelian; melodia se bazează pe un cântec religios hasidic și a fost compusă în 1915.

⁶ Namăz/salat/salah; ritual practicat de musulmani de cinci ori pe zi.

⁷ Primul vers din prima sura a Coranului recitată de câteva ori pe zi de musulmani. Înseamnă „În numele Domnului, Cel Îndurător și Milostiv”

Domnului: „Dumnezeule Atotputernic îți mulțumesc pentru că ne-ai mai dăruit încă o zi!”. În brutărie se făcuse cald; și-a scos cămașa, și-a legat o basma pe cap și a început să frământa aluatul. A vârât lopata în cuptor și cu o mișcare ușoară a pus bucățile de aluat înăuntru, fiecare găsindu-și locul pe suprafața încinsă, apoi a scos lopata și a vârât-o sub șirul de pâini coapte și rotindu-și brațul le-a scos din cuptor și le-a așezat pe masă. Turkan a intrat în brutărie și a pus coșul pe tejghea.

— Bună dimineață! Ce bine miroase aici! Te rog, dă-mi trei pâini.

Fehmi i-a pus în coș cele trei pâini apoi a vârât banii în buzunarul șorțului, nu mai înainte de a-i fi trecut peste bărbie.⁸

— Ești prima clientă pe ziua de azi. Fie ca Domnul să ne dea o zi rodnică! Ai grijă, e fierbinte.

— Te rog, vrei să pui în cuptor oala asta?

— Sigur, nicio problemă....ah fasole fava!

— Te rog fii drăguț și adaugă niște făină în ea. Doar făina îi dă gust mai puternic.

— Nicio grijă!

Fehmi a presărat făină peste fasole apoi a împins oala în cuptor cu o mișcare ușoară.

— Mă întorc pe la prânz să o iau. Ai grijă să nu se ardă!

— Fii fără grijă surioară⁹!

A împins oala într-un colț al cuptorului, apoi a început să învârtă pâinea care se cocca.

În cartierul evreiesc cuptorul brutarului Solomon nu era aprins. În acea zi Fehmi muncea în locul lui Solomon așa cum se întâmpla în fiecare sâmbătă de sabbat. Tot el urma să împartă celor cărora le aparțineau ouăle și cratițele cu spanac

⁸ Gest tradițional care atrage prosperitatea.

⁹ Sora mea: în tradiția turcă pentru a te adresa unei cunoștințe cu familiaritate se folosesc cuvinte precum frate, soră, mamă, tată, unchi, etc.

börek¹⁰ ce-i fuseseră lăsate peste noapte la căldură, în cuptor. Curând, aveau să sosească femeile să-și ia cratițele. Soția negustorului de haine Avram și soția pantofarului Moșe și fiica bijutierului Penso și *tantesi*¹¹ ceasornicarului Alber...

— Hei, unde este coșul meu cu *huevos haminados*¹²?

— Și cratița mea cu *boyoz*¹³? Cea rotundă.

— Fehmi, dacă s-a ars *börekas*¹⁴, te-ai ars și tu!

Era minunat să se afle din nou toți împreună la un loc, acasă, să meargă la sinagogă să se spele pe mâini împreună, să aibă șansa să se salute. În sfârșit, războiul se terminase și se pusese capăt și ocupației militare. Se zvonea că urma să se declare o nouă republică. Viața începea să se înfripe peste tot în ciuda a tot ce fusese rău, a durerii, a foametei, a morții și a jalei pe care toți o încercaseră. Fehmi își amintea cu respect de martiri ca și de cei care plecaseră și nu mai reveniseră și a murmurat o rugăciune în memoria lor.

În acea dimineață de sâmbătă, cartierul evreiesc și cel musulman erau învăluite în aceeași aromă minunată. Mireasma sărată a mării se amesteca cu aroma de pâine coaptă. Valurile loveau și aruncau spuma peste pilonii cheiului în fața debarcaderelor particulare apoi se prelingeau alene către conacele aflate pe malul mării.

***

În sufrageria casei lor, cunoscută tuturor drept Casa albă, Hettie lua micul dejun împreună cu mama și tatăl său,

¹⁰ Pateu făcut din mai multe straturi de foitaj fin cu lapte, ulei de măsline și ouă umplut cu legume, brânză sau carne.

¹¹ Mătușă.

¹² Ouă fierte tari.

¹³ Pateuri din făină, lapte, ouă, unt și zahăr umplute cu brânză sau nuci având formă de semilună, cerc sau inel servite cu ceai.

¹⁴ Börek.

Marie și Ritali Gretch. Din locul în care se aflau aveau o priveliște minunată spre dealurile *Maydos* și spre capătul strâmtorii *Çanakkale* unde se unea cu Marea Marmara. Masa pentru mic-dejun era încărcată cu ovăz fiert, pâine prăjită în unt și pateuri umplute cu miere...Ritali își presăra zahar peste fiertura de ovăz spunând:

— Dacă-ai știi cât de greu se găsește zahăr!

Arătând către gălbenușurile întinse pe pâinea prăjită, Marie a spus și ea:

— Cel puțin avem totdeauna ouă, ceea ce este un mare noroc, nu-i așa?

Hettie s-a întins și a luat mâna mamei sale cu un gest afectuos.

— Totul e perfect, mamă!

— Sunt convinsă că era mult mai bine în Londra.

— Nu. Pentru mine această masă și acest moment sunt mult mai prețioase. Dacă ați știți cât v-am dus dorul! Cât mi-a lipsit *Çanakkale* și tot ce se află aici.

Marie și Ritali și-au aruncat priviri apoi Ritali limpezindu-și glasul a spus:

— Credeam că vei rămâne acolo.

— De fapt voi doreați să rămân acolo.

— Da, se poate spune și așa.

— Tată drag, știu că asta o spui pentru binele meu, dar în ciuda tuturor avuțiilor sale, ce poate da o țară unei persoane care nu e mulțumită, care nu poate râde, care trăiește cu un dor asemenea unui vulcan înăluntrul său? Crede-mă, acest loc e cel mai bun pentru mine.

— Acest loc nu este cel din amintirile și visurile tale, Hettie. Totul s-a schimbat mult.

— Totul va fi bine.

— Cimitirele nu vor dispărea; *Çanakkale* este acum un

urias cimitir în care zac oasele martirilor. Crede-mă, fiecare petic de pământ asta este. Mii de oameni tineri...Mii de martiri turci, mii de englezi, francezi, australieni, indieni...

— Naționalitatea nu mai are nicio importanță în fața morții, a adăugat Marie cu ochii în lacrimi.

— Dar acum s-a sfârșit, nu? Războiul s-a terminat și s-au pus bazele unui nou stat, republica va fi declarată curând. Așa spuneți...

— Da, este adevărat. S-au pus bazele unui nou stat. Nu uita că *nou* poate însemna în același timp tot soiul de frământări neașteptate. Nimic nu poate fi bine de la început.

— Cred că în ciuda a tot ce s-a întâmplat, viitorul va fi mai bun ca trecutul.

— Marie, mai poți să-mi dai niște ceai?

Hettie știa că asta însemna că subiectul era ca și închis, dar cu toate acestea a continuat să pună întrebări:

— Tati, vrei să-mi povestești ce s-a-ntâmplat mai departe? Am citit în ziare articole detaliate la Londra, dar nimeni ...nu poate analiza faptele mai bine ca tine în legătură cu tot ce a fost aici.

— Draga mea, acest subiect este neplăcut.

— În mod cert, dar cred că ar trebui să știu mai mult în legătură cu el. Dacă Istanbulul a fost ocupat atât de rapid, atunci de ce a fost necesar să moară atâția oameni în *Çanakkale*?

— Englezii nu au avut cum să prevadă că otomanii vor opune o rezistență atât de mare. Oamenii s-au luptat vitejește. Cuvântul sacrificiu nu este suficient de puternic pentru a exprima faptele. A fost mai mult decât un sacrificiu sfânt.

— În tot acel timp ai fost în Ezine?

— Parte din timp am fost în Ezine, dar eu și mama ta am stat și cu familia Calvert în casa lor dintre vii, la Hisarcik.

Veneam aici din când în când, atunci când era posibil.

— Și când veneai, cum era posibil să intri în oraș?

— Cu afaceri. Oricine are nevoie de negustori, fie că e pace sau război.

— Dar chiar tu spuneai că afacerile nu mai mergeau la fel de bine ca altădată.

— Și cum ar fi putut să meargă? Casele erau distruse, atelierele dărâmate, câmpurile arse, animalele moarte, orașul pustiu. Consulatele s-au închis. Locuitorii de origine europeană s-au întors la casele lor. N-au mai rămas decât Francis Bacon din familia Calvert și Godfrey Whittal, în afară de mine...Noi n-am cedat, am continuat să luptăm. Afacerile se vor înviora treptat, până la un punct, desigur.

— Dar grecii și armenii nu vor mai fi aici: Artin, Ohannes, Mayruk, Helena, Dimitri...

— Da. Au părăsit Çanakkale pentru totdeauna, a spus tatăl dând din cap.

— Chiar pot înțelege de ce au plecat grecii, armata greacă de ocupație, ajutorul care li s-a dat, totul e de înțeles dar...de ce au fost deportați armenii?

— Germanii i-au manipulat pe otomani. Doreau să se folosească de otomani ca de un pod care să-i ajute să treacă în Orientul Mijlociu dar nu au reușit. Pe de altă parte cred că plănuiau să facă aici un cap de pod către Rusia. Germania își dorea să-i prindă pe Romanovi¹⁵ între două focuri; de o parte războiul și de cealaltă Lenin. Presupun că unii dintre armeni au văzut războiul ca pe o firavă posibilitate de a-și căpăta independența. Și a mai fost și grupul de ofițeri otomani care erau de părere că armenii nu le ofereau suficientă susținere. Germanii i-au ațâțat pe otomani împotriva

¹⁵ Din 1761 până în 1917 Rusia a fost condusă de o ramură descendentă din Casa de Oldenburg rezultată din căsătoria unei mari ducese Romanov cu un duce de Holstein – Gottorp. Această ramură a fost numită oficial Romanov.

armenilor. Cam în asta constă problema...în mare. Englezii erau și ei împiedicați de război să traverseze Bosforul și să-i ajute pe Romanovi. În final, Germania a fost înfrântă și otomanii aflați în declin de atâta vreme au pierdut și ei. Germania nu a reușit să meargă mai departe de Orientul Mijlociu dar Lenin a ajuns în Anatolia¹⁶. Lenin l-a susținut pe Atatürk¹⁷ în timpul războiului pentru independență. Te-am lămurit cât de cât?

— Și totuși nu înțeleg problema armenilor. Se spune că în Anatolia răsăriteană, armenii au colaborat cu rușii. Prea bine, dar Anatolia răsăriteană e departe. Dar armenii din Çanakkale, Gelibolu, Corlu...ei ce vină au avut de au fost siliți să-și părăsească țara natală, căminul, să-și lase viața în urmă?...

— Niciuna. Ce vină ar putea să aibă? Fața întunecată a politicii. I-au adunat în fața turnului cu ceas, i-au numărat și apoi unii au plecat în trăsuri, alții călare, în vreme ce majoritatea a pornit pe jos lipsită de orice speranță ducându-și în mână bruma de agoniseală. Și-au luat rămas bun de la vecini cu gândul că poate vor reveni, și unii dintre ei au încredințat evreilor bunurile de valoare. Dar nu au mai putut reveni.

— Războiul e înfricoșător. Iar cel căruia i-am făcut noi față a fost și mai înfricoșător.

— Hettie, războiul este un *tunel al iadului*. Nu știi nici odată când va trebui să-i faci față dar riscul de a-l înfrunta este prezent permanent. Dacă ne-am fi născut în urmă cu patru sute de ani am fi fost nevoiți să trăim în mijlocul Războiului de o sută de ani¹⁸. Gândește-te la prăpădul făcut de un război de o sută de ani! Știm noi oare ce se va întâmpla peste o sută de ani? *Tunelul Iadului*...Te-am trimis la

¹⁶ Parte asiatică a Turciei.

¹⁷ Mustafa Kemal Atatürk (1881-10 noiembrie 1938), ofițer de armată, om de stat revoluționar, fondator al Republicii Turcia și primul ei președinte.

¹⁸ Războiul de o sută de ani: 1337-1453 război dintre Anglia și Franța.